

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Изабрани на седници Наставно-научног већа 21. децембра 2017. у комисију за преглед и оцену докторске дисертације коју је **Драгана Кунчер** предала под насловом

Писма папе Григорија I као сведочанство латинофоне комуникације на тлу римске Далмације

подносимо Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Драгана Кунчер рођена је 1976. у Београду, где је завршила основну и средњу школу. На Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду дипломирала је 2001. с радом на тему *Земљотреси у антици*. По завршетку студија радила је у Београду као професор латинског језика на гимназији, а од 2002. запослена је као истраживач у Историјском институту САНУ. Говори енглески и француски. Објавила је дванаестину научних и стручних радова, који укључују прилоге у међународним и домаћим научним часописима, издања латинских извора за историју Србије и Балкана, као и преводе с класичних језика.

С горенаведеном темом докторске дисертације сагласило се Научно-наставно веће Филозофског факултета на седници 4. априла 2013, а Веће научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на седници 16. априла 2013. потврдило је одобрење теме.

Испунивши претходне обавезе на докторском студијама, кандидаткиња је 15. новембра 2017. поднела израђену дисертацију обима 228 страница у прописаном броју примерака.

Предмет и циљ дисертације

Као главни предмет истраживања у овој дисертацији фигурише корпус од 42 писма папе Григорија I (590–604) упућена црквеним и световним великодостојницима настањеним у Далмацији или заинтересованим за њу. Углавном се тичући црквених питања и, надасве, папине јурисдикције и односа Свете столице с тамошњим свештенством, ова писма стицајем околности представљају једино опсежније сведочанство на латинском језику о Далмацији поткрај VI века. До сада су она била испитивана и тумачена махом као значајан историјски извор, док су са филолошкога становишта узимана у разматрање тек у склопу збирке Григоријевих службених писама или у још ширем контексту целокупне Григоријеве писане оставштине. У овој дисертацији, напротив, Григоријева писма упућена у Далмацију узимају се као издвојен корпус чијим би се филолошким проучавањем допринело увиду у језичку реалност онога доба на дотичном простору.

Етаблирана је чињеница да су широки слојеви житеља Италије у време папе Григорија I још увек добро разумевали усмено обраћање на школски исправном, класицизујућем латинском језику. О успешности вертикалне комуникације у том смеру, тј. наниже, јасно сведоче одељци из самога Григорија – о читању Светог писма пред широком публиком (*Dial.* 4.15.2-3) или папиних упутстава сељацима на Сицилији (*Ep.* 1.42). Међутим, вертикална комуникација у супротном смеру, навише, одвијала се на језику знатно удаљеном од класичног стандарда. Уз саморазумљиве разлике спрам свачије појединачне образованости и додира с писаном речју, језик неуких латинофона у то време назива се обично »вулгарним латинским«, при чему овај не узима као засебан језик, па ни засебна развојна фаза језика, већ као варијетет претежно дефинисан социјално. По дефиницији, тај варијетет је постојао вековима пре тога доба, па је и посведочен на различите начине. Ипак, последња трећина VI века, нарочито у Италији, узима се као кључан период једне језичке еволуције у којој вулгарни варијетет има особиту проминенцију, и која ће напослетку дати романске језике. За разлику од почетка тога столећа, кад су под влашћу Теодериховом живели и делали људи попут Боетија, Касиодора, Аратора, у Италији су се после вишедеценијске серије разорних догађаја писменост, образовање, те и језичка култура нашли у наглom опадању, уз нестанак привилегованог слоја који је дотле у већој или мањој мери неговао римску ученост. Маса становништва без приступа основној писмености веома се повећала, и говорни језик, неспутан оквирима писмености, убрзо је задобио нове и битне одлике.

Иако је Григорије као образован аристократа свагда писао језиком учених људи, ни код њега није узалудно тражити одразе језичке праксе његових мање учених савременика, пре свега зато што Григорије изричито и принципијелно чини уступке тој пракси, ценећи да је недостојно пастирскога позива »реч небеског провиђења спутавати Донатовим правилима« (*Ep.* 5.53) и сматрајући да је најшира комуникација предуслов сваког рада на добро Цркве и пастве. На другој страни ваља рачунати и с предностима самог епистографског жанра који као форма »дијалога с одсутним саговорником« носи нека обележја усмености. Данас знамо и да Григоријев *Registrum* није сав у ригидној форми службене преписке, већ у њему има и личнијих потеза, па и слободнијих формулација; штавише, нешто од овога примећује се и у писмима самог »далматинског« корпуса.

Према томе, циљ ове дисертације био је да се дотични сегмент Григоријеве преписке искористи за испитивање форми латинофоне комуникације у Далмацији. Ту се разумева разматрање широког спектра језичке праксе: постојање или одсуство комуникације, њена распрострањеност у различитим слојевима становништва, као и опис и карактеризација језика којим се служе писмописац и његови кореспонденти.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Хипотеза 1: Посред знатних демографских, културних, па и језичких промена којима је током позне антике подлегао велик део римског Медитерана, на тлу Далмације крајем VI в. још је опстојала жива усмена комуникација на латинском као првом језику широких слојева становништва, нарочито у урбаним центрима.

Хипотеза 2: Тај и такав латинитет у Далмацији није се битно разликовао од језика живе комуникације широких слојева у савременој Италији.

Кратак опис садржаја дисертације

Дисертација Драгане Кунчер састоји се од увода, два велика раздела који чине главнину радње, закључка, и списка извора и литературе.

У уводу се кандидаткиња најпре осврће на историју истраживања латинског језика у римској и суб-римској Далмацији, пре свега на пионирски рад Петра Скока, капиталне студије Херманове и Михаескуове, допринос Пола Генга и романиста његове школе, новију Галдијеву студију на изворном материјалу из источних провинција, као и налазе, оцене и поставке Џима Адамса; овај део дисертације чита се и као користан преглед изучавања латинске регионалне диверзификације уопште. Потом има речи о филолошком испитивању извора и протороманској реконструкцији као двема комплементарним методама сазнања и закључивања о вулгарном варијетету латинског у позној антици, с посебним освртом на питање хронолошког разграничења латинског и романског на тлу Далмације. Кандидаткиња затим пише о релативно неповољном полазишту за изучавање далматинског латинитета из перспективе класичне филологије, тј. пре свега о тешкоћама скопчаним с количином, врстом и стањем публикованости расположивих извора, и презентира три знаменита извора документарног типа. Увод се завршава антиципацијом могућности да се латинитет на тлу Далмације размотри са становишта историјске социолингвистике, и значаја који у томе могу да имају писма папе Григорија I. — Први главни раздео отпочиње подробнијим разматрањем главних метода и примера проучавања регионалних особености латинског језика, сумираним у антиномији »Херман vs. Адамс«, с освртом на методске консеквенце специфично далматинских околности. Кандидаткиња затим опширно и подробно анализира, са филолошког становишта, један важан споменик далматинског латинитета, салонитански епитаф презвитера Јована: посреди је *commaticum* (полупеснички састав) са самога краја VI или почетка VII века (дакле, савремен папи Григорију I), о којем се постављају многобројна језичка питања, што у области вулгарнолатинских студија, што изван ње. Разлучивши, у исходу те анализе, неколико битних црта у равни фонетике и »морфосинтаксе«, кандидаткиња их затим разматра у контексту других подробнијих истраживања на далматинском материјалу и о томе изводи један добро балансиран закључак. — Други главни раздео отпочиње презентацијом сабране преписке папе Григорија I познате под именом *Registrum epistularum*: реч је о њеном садржају и основним темама (што је све илустровано одабраним примерима), о њеној сврси са становишта Григоријеве понтификалне службе, као и о неким проблемима који се везују за критичко издавање дотичнога корпуса (њих кандидаткиња излаже с обзиром на издавачко постигнуће Дага Норберга и решења које је тај велики филолог понудио). После кратког осврта на општу географску дистрибуцију Григоријеве преписке, има речи о ужем корпусу његових »далматинских« писама као нарочитом предмету ове дисертације. Из релативно великог броја прималаца тих Григоријевих писама издвајају се два превасходна: архиепископ салонитански Натал, чијој владичанској надлежности у једној афери изашлој из локалних

оквира незгодно конкурише папска власт, и с којим Григорије покушава да комуницира што лепим што мање лепим начинима; и Максим, спорни последник Наталов, кога Григорије сматра и назива узурпатором владичанског престола у Салони, али који успева да у компликованим приликама, између Салоне, Равене, Рима и Цариграда, задобије значајну подршку. Само представљање ове преписке – укључујући лепо одабране и преведене пасаже, излагање околности у којима се све одвија и презентацију личности уплетених у догађаје – изведено је на компетентан и приступачан начин, да чак и без интереса у теми саме дисертације може послужити као историјски досије. Овоме следи једна анализа из које латинофона комуникација посведочена Григоријевом далматинском преписком, након разматрања по врсти, учесницима, нивоу и смеру, излази разврстана у четири јасно профилисана типа. — О закључку који је кандидаткиња извела на крају дисертације рећи ће се у наредном одељку овог извештаја. — Списак извора и литературе испуњава, како својим саставом тако и формом, стандарде који важе за научну радњу ове врсте и обима.

Остварени резултати и научни допринос дисертације

Један тип резултата ове дисертације тиче се језичкосистемског аспекта латинитета у Далмацији крајем VI века. Кроз анализу расположиве грађе, а нарочито епитафа салонитанског свештеника Јована (CIL 3.9527), потврђене су раније оцене стања: да се говорни језик у Далмацији није разликовао од језика за који се узима да је, уз неизбежне али још небитне варијације, био у сувременој употреби другде у латинофоном свету. Утврђена је тенденција ка протороманском стапању вокала блиских по месту артикулације, како у веларној тако и у палаталној серији, као и протороманском губитку средњег рода именица, а на другој страни још увек солидна очуваност класичне синтактичке структуре, с употребом падежа без предлога у различитим функцијама, укључујући конструкцију апсолутног аблатива.

Други тип резултата тиче се социјалног и комуникацијског аспекта латинитета у Далмацији онога доба. Кроз анализу пертинентне преписке папе Григорија I доказано је

- да су виша свештена лица у Далмацији била латинофони, кадри да усменим путем комуницирају са себи сличнима;
- штавише, да су та лица била способна да читају латинске текстове писане у традиционалном маниру, тј. на конзервативном стандардном језику и високим реторским стилем;
- штавише, да су та лица умела и да самостално састављају такве текстове;
- да су грађани Салоне били способни да слухом перципирају такве текстове и разумеју их.

Стицајем околности, те две разнородне групе закључака заједнички се односе на барем једну личност, проконзула Марцелина, који фигурише и у епитафу свештеника Јована, као покојников син, и у писмима папе Григорија I, као један од његових кореспондената. О Марцелину се може с поуздањем рећи да је у свом микроокружењу говорио латински прожет вулгаризмом, а по потреби умео не само да слуша или чита већ, по свој прилици, и да пише »високим« стилем и адекватним језиком.

Целокупно истраживање Драгане Кунчер одликује се систематичношћу и потпуношћу анализе, исправношћу и солидношћу закључака. У својој области ова дисертација представља значајан рад и несумњив допринос науци.

Закључак

Докторска дисертација Драгане Кунчер *Писма папе Григорија I као сведочанство латинофоне комуникације на тлу римске Далмације* у свему је урађена према одобреној пријави и испуњава све формалне, садржинске и квалитативне услове постављене нормативним актима и академским обичајима Филозофског факултета и Универзитета у Београду. Дисертација је оригинално и самостално научно дело. Стога Комисија једногласно даје позитивну оцену и констатује да овај рад испуњава нормативе за докторску дисертацију, па предлаже Наставно-научном већу да одобри јавну одбрану.

У Београду, 28. децембра 2017.

Чланови стручне комисије за преглед и оцену
дисертације

др Војин Недељковић
ванр. професор Филозофског факултета (ментор)

др Ненад Ристовић
ванр. професор Филозофског факултета

др Борис Пендељ
ванр. професор Филозофског факултета

др Орсат Лигорио
доцент Филозофског факултета